

I en enkätundersökning med svenska grund- samt gymnasieskolor som målgrupp har vi ställt frågor kring skolornas drogförebyggande arbete. Svaren visar att de flesta skolor har en policy för ANDTS på plats, men att många saknar tillräckliga resurser och kunskap för att genomföra ett generellt förebyggande arbete.

Bakgrund

Alla barn och unga möter inte ungdomsmottagningen, BUP eller socialtjänsten – men alla barn har en nästan daglig kontakt med skolan under en stor del av sin uppväxt. Skolan ger därmed möjlighet för tidig upptäckt av barn som mår dåligt eller far illa. Här kan elevens lärare eller skolsköterska vara den första kontakten som ser och kan bemöta ett barn i behov av stöd och hjälp. Det kan vara barn som har problem i hemmet, med vänner, psykisk ohälsa och/eller användning av alkohol, narkotika eller tobak. När det gäller narkotika har skolan enligt lag en skyldighet att förebygga och ingripa mot elevers narkotikaanvändning och att säkerställa en trygg och narkotikafri arbetsmiljö och elevers rätt till studiero.

När situationer uppstår – och det gör de – så måste rutiner finnas på plats för hur man ska agera. Skolan är en av de samhällsaktörer som har ett lagstadgat ansvar att göra orosanmälningar. Rutiner för vem, när och hur en anmälan ska uppföras behöver därmed finnas och vara tydligt kommunicerade till alla berörda. Anmälan är en av de rutiner som även ingår i skolans arbete kring droger och många skolor, men långt ifrån alla, har en drogpolicy och handlingsplan. Sedan gäller det att policys, rutiner och handlingsplaner fungerar i verkligheten.

Även om skolan ansvarar för att alla elever har en skolmiljö som präglas av trygghet och studiero, ligger det yttersta ansvaret hos skolans huvudman, vilket för de kommunala skolorna är kommunen och för friskolorna är skolans styrelse. Vilket stöd skolorna får från kommunen varierar. Vissa kommuner har tät kontakt i frågorna, i andra kommuner utformas arbetet på respektive skola. Ibland inkluderas friskolorna i samarbetet, men inte alltid. Vår enkätundersökning och våra övriga kontakter med skolor visar att många önskar mer kunskapsstöd och erfarenhetsutbyte. Tydliga mål och strategier för samverkan på kommunal nivå skulle vara ett sätt att arbeta med detta.

Enkätundersökning

2023 sände vi ut en enkät till 2762 grund- och gymnasieskolor, varav 141 av dem besvarade enkäten. Den absoluta majoriteten av respondenterna var rektorer, följt av kuratorer, lärare och andra roller. En stor andel av svaren kom från skolor i Stockholms län, men även Västra Götalands län och Skåne.

I enkäten ställdes frågor om skolan har en tydlig policy för ANDTS (alkohol, narkotika, doping, tobak och spel om pengar) och om den inkluderar rutiner för att förebygga riskbeteende och åtgärder vid misstänkt narkotikaanvändning. Vi frågade även om skolan genomför aktiviteter kring ANDTS – som föräldramöten, samarbete med externa aktörer eller andra insatser. I enkäten fanns också utrymme att beskriva om skolan upplever några hinder för att bedriva ett generellt narkotikaförebyggande arbete och hur effektivt skolan själva anser att deras förebyggande arbete är.

Policy för ANDTS

Ett betydande antal skolor rapporterade att de har en tydlig policy för ANDTS. Dessa omfattar inte bara förebyggande åtgärder, utan även åtgärder som ska vidtas vid misstänkt droganvändning. Drygt hälften av respondenterna anger att deras skola har en tydlig policy för ANDTS. Knappt en tredjedel anger att de har en policy, men att den behöver förbättras och förtydligas och en dag tiondel saknar en policy men är i processen att utveckla en.

Regelbundna aktiviteter

Många skolor anger att de har regelbundna drogförebyggande aktiviteter som föräldramöten och/

eller samarbeten med externa parter för föreläsningar eller undervisning. Drygt hälften av skolorna anger att de regelbundet använder sig av föräldramöten för att ta upp narkotikafrågan. En lika stor andel uppger att de använder sig av externa aktörer för att föreläsa eller undervisa om narkotika. Det kan vara polis, fältarbetare, kommunsamordnare eller externa konsulter eller organisationer. En stor majoritet av skolorna genomför även andra insatser, bland annat:

- Samverka med polis och socialtjänst för möten och temadagar med elever och/eller föräldrar.
- Undervisning i skolan inom ämnena SO och NO.
- Hälsosamtal med elever.
- Förebyggande aktiviteter genom material kring hälsa.

Hinder för ett bra förebyggande arbete

De skolor som upplevde att det fanns hinder för att nå ett bra och effektivt förebyggande arbete nämnde framförallt begränsade resurser och kunskapsbrist kring narkotikafrågor som främsta orsaker. Andra utmaningar som kom upp var stigma eller rädsla för att diskutera narkotikafrågor och svårigheter i samarbete med externa aktörer. Några av de svar som kom upp i skolornas kommentarer till detta var:

- Önskan om fler samsarbetsaktörer (relaterat till svårigheter i samarbetet med externa aktörer).
- Att kompetens kring frågorna saknas bland medarbetarna.
- Sekretessen gör det svårt att utbyta viktig information mellan socialtjänst och polis kring elever som är i risk.
- Få till ett systematiskt arbete.
- Att det är "Stora skillnader mellan elevers mognad och kunskap" – vilket är en utmaning för det förebyggande arbete mot narkotika.

Effektivitet i det förebyggande arbetet

Svaren visar att skolornas arbete har varierande effektivitet: Drygt 40 procent anser att deras arbete är ganska effektivt, men lika många upplever varierande effektivitet. En mindre andel anser att deras arbete är mindre effektivt och ett fåtal anser att det inte är effektivt alls.

Sammanfattning

En betydande del av skolorna rapporterar att de har implementerat tydliga policyer för ANDTS och att dessa täcker både förebyggande åtgärder och åtgärder vid misstänkt droganvändning. Men frågan kvarstår: Är de tillräckligt effektiva och anpassade till dagens samhällsförändringar och ungdomars verklighet?

En intressant observation är att nästan hälften av respondenterna anser att de har begränsade resurser för att effektivt genomföra drogförebyggande arbete – vilket understryker bristen på nödvändiga resurser och kunskap inom området.

Enkäten lyfter fram utmaningar som skolorna står inför, särskilt bristen på resurser och kunskap om drogfrågor. När det gäller effektiviteten av det förebyggande arbetet, indikerar enkäten en varierande grad av framgång. Detta understryker behovet av en mer jämlik fördelning av resurser och kunskap.

Rekommendationer

- Att klara grundskolan är en förutsättning för att ta sig vidare till ett fungerande vuxenliv och då är tidiga insatser för barn med stora utmaningar i skolan avgörande. Det krävs också ett tydliggörande av det ansvar som skolans huvudmän och rektor har för att säkerställa en narkotikafri skola och arbetsmiljö för eleverna, men även ett stöd till skolan för ett sådant arbete.
- Alla grund- och gymnasieskolor bör ha en ANDTS-policy som tydliggör rutiner och beskriver skolans förebyggande arbete, vilka insatser som ska vidtas vid riskbeteende och vid misstänkt narkotikaanvändning.

- Narkotikautredningen föreslår en pilotverksamhet för att bygga upp ett nationellt kompetenscenter för förebyggande arbete. I utredningen föreslås även att Skolverket ska få i uppdrag att ta fram en vägledning för hur huvudmännen för grund- och gymnasieskolor kan upprätta en policy med handlingsplan som en del av skolans systematiska kvalitetsarbete. Vi menar att ansvaret för att ta fram denna vägledning bör ligga hos det nationella kompetenscentret, vilka kommer att besitta kunskap i sakfrågan. Genomförandet bör sedan ske i samverkan med Skolverket, som en del av deras uppdrag att vägleda skolor i kvalitetsutveckling.
- Information om möjligheten för vårdnadshavare att ge samtycke att bryta sekretessen borde vara rutin hos dem som arbetar med tidig upptäckt och som står för merparten av orosanmälningarna kring narkotika. Ett samtycke ökar möjligheten för exempelvis skola, polis och socialtjänst att tillsammans ge ett bättre stöd.
- Att arbeta förebyggande är en förutsättning för att skapa förändring. Ska vi minska narkotikarelaterade problem och skador, behöver vi ha ett minst lika stort fokus på att se till att de aldrig uppstår som vi nu har på att lindra symtomen. Med tidig upptäckt och effektiva insatser minskar risken för att människor ska fara illa och utveckla svårare problem. Det här är ett arbete som behöver genomsyra många verksamheter och för det krävs en högre grad av samverkan mellan exempelvis skola, socialtjänst, polis, fältarbetare och kommunala samordnare inom ANDTS och brottsförebyggande arbete. Till denna samverkan bör även friskolor bjudas in.
- De ekonomiska resurserna för det förebyggande ANDTS-arbetet har de senaste tio åren minskat till mindre än en tredjedel. Detta påverkar även möjligheterna för skolan att få adekvat stöd från kommunen och möjligheterna till en bra samverkan mellan viktiga aktörer som socialtjänst, polis och fältarbetare.